

נושא העבודה

כשרות ראיות

תאריך: ינואר 2017

העבודה מוגשת בחסות העמותה של

נוער שוחר משפט עברי

הקדמה אישית

בחרתי בנושא כשרות ראיות במשפט העברי לעומת כשרותן במשפט הישראלי, שכן מחקירת נושא זה

ניתן ללמוד על תמורות שהתרחשו בחברה ה- יהודית החל מהתקופה הקדומה ועד לתקופה בה אנו

חיים היום. שלטון יהודי בארץ ישראל היה לאורך הדורות, החל מתקופת המקרא עובר לחלק מתקופת

המשנה, וכעבור כ- 2000 שנות גלות, התחדש השלטון היהודי בארץ ישראל. בתקופות בהן היה שלטון

יהודי בארץ ישראל, התקיימה "מערכת משפט של מדינה". בתקופת הגלות, בה לא היה שלטון יהודי

מרכזי בארץ ישראל, בארצות שהתירו זאת, התקיימה "מערכת משפט של קהילה". אלו גם אלו,

(מערכות המשפט של המדינה ושל הקהילה), נהגו לפי "דין תורה" והפרשנות שניתנה לדין זה. בימינו,

אנו עדים להתחדשות השלטון הישראלי בארץ ישראל, תוך אימוץ נורמות התנהגות אוניברסליות ותוך

התבססות על המשפט העותמאני והאנגלי שקדמו למשפט הישראלי המתחדש. בפועל, המשפט

הישראלי, ברובו לא מתבסס על כללי המשפט העברי הקדום, אך מביאו במסגרת שיקוליו, במקרים

מסוימים.

מאחר ונושא כשרות הראיות רחב הוא, ועל מנת לא להתפזר יתר על המידה, אבקש למקד עבודתי

בנושא כשרות ראיות במשפט הפלילי שהוא חלק מהמשפט הציבורי. לא אעסוק במשפט הפרטי (דיני

משפחה, ממונות וכד').

בחירתי להתמקד בדיני הראיות במשפט הפלילי, משקפת את העניין שלי לעסוק במתח שבין האינטרס

הציבורי לשמר את היכולת של חברה להתקיים תוך שמירה על הסדר הציבורי ומניעת עבירות מחד

גיסא, והאינטרס הפרטי של החשוד / הנאשם, שגם הוא אנטרס הציבור, לשמירה על זכויותיו של עובר

עבירה להליך הוגן, ולהרשעה וענישה מעבר לכל ספק סביר, מאידך גיסא.

תוכן העניינים

3	מבוא	פרק ראשון
4	רקע, בעיות משפטיות.	פרק שני
9	גישת המשפט העברי	פרק שלישי
17	גישת המשפט הישראלי	פרק רביעי
21	סיכום	פרק חמישי
22		בבליוגרפיה

נושא העבודה שלי נוגע בכשרות ראיות וקבילותן תוך השוואה בין המשפט העברי לבין המשפט הישראלי, השונים זה מזה, כפי שניווכח לראות במהלך העבודה. במהלך העבודה נראה כי הגישות בין שיטות המשפט שונות, אך לשתיהן רעיון משותף.

מטרת העבודה היא ללמוד יותר לעומק ולהבין את הרעיון שעומד מאחורי הפסיקה והחקיקה, הן במשפט העברי והן במשפט הישראלי, הבנת הרעיון והמניעים לכל קביעה, ולמידה רבה יותר הן על המשפט העברי, והן על המשפט הישראלי, אשר שניהם רלוונטים, חשובים ונוכחים בחיינו, למרות הפער הקיים ביניהם. השאלה המשפטית שעומדת מאחורי הנושא היא המתח הקיים בין השמירה על הסדר הציבורי מצד אחד, ומצד שני שמירה על זכויות הפרט.

השוני המהותי בין שתי שיטות משפט אלה, מתבטא בכך שבמשפט הישראלי ישנן ראיות שאינן קבילות בשל מהותן (הלא חוקית) כגון האזנת סתר לא חוקית תוך פגיעה בפרטיות, ראיות שהתקבלו בצורה לא מוסרית – לדוגמה ראיות שהתקבלו תוך עינויים, פיתוי, וכד', אמרות חוץ – שנתקבלו מחוץ לכתלי בית משפט למעט במקרים חריגים. (ראיות אלה, אינן קבילות כלומר, אסור להביאן בפני בית המשפט בין השאר כדי שלא יסיחו את דעת השופט ויגרמו לו להרשיע נאשם תוך רמיסת זכויות יסוד וערכים עליהם החברה מבקשת להגן.

בעבודתי התבססתי על מקורות שונים, הן אלו הנוגעים למשפט העברי: כגון משנה, גמרא, הלכות על פי הרמב"ם, והן מקורות במשפט הישראלי כגון פסקי דין במשפט הישראלי.

המתח בין ערכים שונים, ערך ההגנה על הסדר הציבורי מחד גיסא וערך ההגנה על זכויות הפרט מאידך גיסא, והיכן יגבר ערך אחד על פני האחר, מרתק אותי מאוד.

הנושא הוא רגיש ובעל עניין ציבורי רב, ואנו פוגשים בו מדי יום בכותרות החדשות, לכן הוא רלוונטי לחיי כל אזרח, ולכן בחרתי בנושא זה.

לשם הבנת הבעיה המשפטית נגדיר תחילה מושגי יסוד בדיני הראיות:

ראיות – כלי להוכחת העובדות השנויות במחלוקת, לצורך הכרעה במשפט, בדיון פלילי ובדיון אזרחי.

אנו נתמקד בחיבורנו בראיות במשפט הפלילי.

ראיה ישירה - ראיה התומכת באופן ישיר באמיתות הטענה העובדתית, ללא צורך בתהליך היסק. בדרך

כלל מדובר בהתרחשות שהעד קלט אותה בחושיו ושאינה ניתנת לפרשנויות שונות. ראיה זו מוכיחה

באופן ישיר את העובדה השנויה במחלוקת. דוגמה לראיה ישירה: עד הטוען כי ראה במו עיניו את

הנאשם דוקר את קורבנו.

ראיה נסיבתית - ראיה המוכיחה באופן עקיף את העובדה השנויה במחלוקת. בראיה זו, נדרש

תהליך היסק כדי לקשור אותה למסקנה עובדתית. בניגוד לראיה ישירה כאשר ראיה נסיבתית עומדת

לבדה, מטבעה היא נתונה ליותר מפרשנות אחת, ומשכך, הסקת מסקנה חותכת מראיה נסיבתית

בודדת מותירה ספק בדיוק המסקנה. ראיה נסיבתית היא בדרך כלל חלק מאוסף של ראיות נסיבתיות

אחרות, אשר יחדיו חוברות לאוסף ראיות מאמתות. יחדיו הן עשויות להוות תמיכה חזקה במסקנה אחת

על פני מסקנות אחרות. תוקפו של הסבר המושתת על ראיות נסיבתיות למסקנה עובדתית, מתחזק ככל

שהסברים אלטרנטיביים נמצאים חסרי תוקף.

דוגמה לראיה נסיבתית: עדה המעידה כי ראתה את הנאשם נכנס לבית, שמעה צרחות, ולאחריהן

ראתה את הנאשם נמלט מן הבית ובידו סכין מגואלת בדם. עדות זו תהווה ראיה נסיבתית. הנחיצות

שבעריכת היסק, היא שקובעת האם ראיה היא נסיבתית או ישירה.

ראיות נסיבתיות יכולות להיות ראיות חפציות כגון חפצים שנתפסו בזירת העבירה ושיכולים לשמש

להוכחת ביצוע מעשה העבירה, או לקשור את עובר העבירה או קורבן העבירה אל מעשה העבירה, ו /

או אל מקום העבירה ו / או אל המועד בו בוצעה העבירה. לדוגמה סכין ששמשה לביצוע עבירה, טביעת

אצבע של עובר העבירה שנמצאה בזירת העבירה ושיש בה כדי לסבך את החשוד, מסמך מזויף שנערך

על ידי עובר העבירה. ראיות אלה הן ראיות נסיבתיות המוגשות לבית המשפט על ידי מי שתפס אותן ו /

או על ידי מומחה בעל ידע ובעל ניסיון שמומחיותו היא להראות את הקשר בין החפץ / המסמך לבין

מעשה העבירה ו/או מקום העבירה ו/או זמן העבירה ו/או עובר העבירה.

דיני הראיות-דיני הראיות נועדו לקבוע כיצד מבררים עובדות, להבדיל מברור מחלוקות אחרות שאינן

עובדתיות (כגון הוכחת טיעון משפטי, פרשנות הדין, טיעון לעונש במשפט פלילי, וכד').

דיני הראיות מכילים את הכללים באשר ל"כשרות", "קבילות" "משקל", ו-"דיות" של ראיות.

לא כל ראיה נכנסת בשערי בית המשפט, ומהראיות הנכנסות בשערי בית המשפט, לא לכל ראיה יש את

אותו המשקל.

בין השאר, דיני הראיות מסדירות את הפרוצדורה בהליך המשפטי (בנפרד ממהות תוכן העדות) בשאלות מי כשיר לעדות, אופן הגשת הראיות (מסמכים הקלטות ותמלילים), מגבלות על עדות (כגון עדות קטין או קרוב משפחה), כללים לביצוע חקירה ראשית ונגדית, עד עוין, עד מדינה, עד מומחה, הענקת חיסיון ומכלול הסוגיות המהוות את שגרת בירור העובדות במשפט.

'כשרות' ראיות - מערכת הכללים הקובעת אילו סוגי עדים, עדותם פסולה או כשרה בפני בית המשפט.

'קבילות' ראיות - מערכת הכללים הקובעת אילו עדויות יתקבלו בבית המשפט. לדוגמה "עדות מפי השמועה", קרי עדות שלא נקלטה בחושיו של עד אלא העד שמע אותה מאדם אחר כאשר אותו אחר קלט את האירוע בחושיו, ככלל, עדות זו תהיה פסולה כראיה לאמיתות תוכנה, (אך יכולה לשמש ראיה לעצם אמירתה).

'משקל' ראיות - לאחר שהראיה הכשרה והקבילה נכנסת בשערי בית המשפט (כי היא נמסרת על ידי מי שכשר למוסרה והיא אכן נקלטה בחושיו של העד), יש מערכת כללים המחייבת משקל מסוים לאותה ראיה לצורך הכרעה/הרשעה בשלבי המשפט השונים, כגון ראיה חלוטה, ראיה מכרעת או ראיה לכאורה.

'דיות ראיות' כללים בדיני הראיות הקובעים באילו משפטים יהא די בעדות יחידה להכריע את הדין, ואיזו

תוספת ראייתית תידרש, אם תידרש. (סיוע, חיזוק, או דבר מה

נוסף).

רקע:

ראיה נסיבתית הנה ראיה הדורשת הסקת מסקנה מהראיה לצורך ההוכחה.

חשוב לדעת כי ראיות נסיבתיות שונות הקבילות במשפט האזרחי פסולות במשפט העברי.

במשפט העברי, שתיקת הנאשם לא תשמש ככלל לחובתו, ובמשפט העברי הקדום, הודאת נאשם במשפט פלילי אליה נלווית תוספת ראייתית, אינה מספיקה כדי להביא להרשעתו של אדם.

מבחינת היסוד הנפשי הנדרש, המשפט העברי לא הסתמך על החזקה שאדם מתכוון לתוצאות מעשהו, וענישה

פלילית אפשרית רק לאחר שהתריעו בפני החשוד שהמעשה שהולך לבצע אינו חוקי, כפי שנאמר בבבלי מכות: "שלא

נתנה התראה אלא להבחין בין שוגג ומזיד¹. "זאת אומרת שלהתראה בפני החשוד לפני המעשה משקל רב, והיא זו

שמכריעה בשאלת היחס הנפשי של עובר העבירה לקיום המעשה הפלילי שביצע, בין אם ביצעו בשוגג - ללא כוונה

וללא ידיעה שהמעשה אסור, לבין אם התריעו בפניו מראש שהמעשה שהולך הוא לבצע אסור, שאז אם ביצע את

המעשה למרות ההתראה הרי שעשה את המעשה במזיד - בכוונה וידע כי המעשה אסור.

קביעה זו, לפיה אין להסתמך על הודאת אדם כדי להרשיעו, מעוררת את השאלה האם הדרך היחידה להוכחת

המעשה האסור המחשבה הנלווית אליו הינה ע"י שני עדים, או שמא גם המשפט העברי מכיר בהרשעה המתבססת על

היסק) אומדנה (על פי ראיות נסיבתיות שהובאו בפני בית דין.

אומדנה זוהי הערכה עובדתית בהתאם לנסיבות המקרה, שבה בית המשפט מסיק מסקנות מהראיות הנסיבתיות

המובאות בפניו, ולפיהן, מכריע את הדין. יודגש כי אין מדובר בהיסק של העד עצמו כלומר אין מדובר על מסקנה

אותה מסיק העד שלא ראה את החשוד עובר את העבירה.

אם נקרא את המקראות ונפרשן לפי הפשט, נטה לחשוב שהמשפט העברי לא מכיר בראיות נסיבתיות

וההוכחה הקבילה היא רק על ידי שני עדים המעידים שהם ראו במו עיניהם את כל האירוע הפלילי, מתחילתו ועד

¹ בבלי מכות, ט ע"ב.

סופו, כפי הכתוב בספר דברים: "על פי שניים עדים או שלושה עדים יומת המת, לא יומת על פי עד אחד"², וכפי הכתוב בספר במדבר: "כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח, ועד אחד לא יענה בנפש למות"³. יחד עם זאת, למרות דרישת התורה לשני עדים כדי להרשיע, רואים אנו רואים כי במרוצת הדורות, מערכות המשפט העברי הכירו והסתמכו על ראיות נסיבתיות. בשונה מדיני ממונות, המשנה עושה הבחנה בין דיני נפשות) המשפט הפלילי (לכין דיני ממונות, לעניין אזהרת העדים לפני מתן העדות. המשנה סוברת כי עקב חומרתם הרבה של דיני נפשות, יש להזהיר את העדים שלא לתת עדות "מאומד". "בדיני ממונות, אין הכרח בהזהרת העדים. במשפט הישראלי, ניתן להרשיע על בסיס ראיות נסיבתיות, גם כאשר מדובר בעבירות חמורות ביותר שעונשן חמור. ראיה נסיבתית אחת, אין בה די כדי להרשיע, וקביעה על סמך ראיה נסיבתית תיתכן במידה וקיימות עוד ראיות נסיבתיות אשר פוסלות היגיון של כל מחשבה אחרת שיכלנו להסיק מהנתונים במקרה. זאת בשונה מגישת המשפט העברי הקדום. ניתן לפרש זאת בכך שהעונש בעבירות חמורות מסוימות היה מוות שהוא עונש לא הפיך ולכן הדרישה הייתה לראיות ישירות על פי שני עדים, בעוד שבמשפט הישראלי הענישה היא הפיכה על דרך של מאסר כאשר אם יתברר שהמורשע חף מפשע ניתן לשחררו לחופשי. במשפט הישראלי, ניתן דגש על כל שעל הראיה להינתן באופן חוקי, זאת אומרת שלא הושגה באמצעים פסולים. במשפט העברי לא ניתן דגש על פגיעה בזכות חוקתית אוניברסאלית.

הבעיה המשפטית בשימוש והסתמכות על ראיות נסיבתיות:

חכמי ישראל) לדוגמה הרמב"ם, (נתנו דעתם לכך שהשימוש בראיות נסיבתיות הינו בעייתי ועלול לשמש כמדרון תלול וחלקלק, משום שהרשעה בהסתמך על ראיות נסיבתיות, תביא לכך שהקביעה של השופט תתבסס על אומדנה אישית של אותו שופט. הדבר יגרום לחוסר אחידות בין השופטים כלומר ששופט אחד ירשיע במקום ששופט אחר יזכה, ובכך עלול אדם להיות מורשע ולשאת בעונש על לא עוול בכפו. התוצאה היא בלתי הפיכה במקרה של אדם שגזרו עליו דין מוות. סיטואציה כזו לא יכולה לעלות על הדעת, המתת אדם, כאשר ייתכן ובעוד כמה שנים יימצא אדם אחר שהוא האשם באותה עבירה. עניין רגיש זה מתבטא באמירתו של הרמב"ם: "ויותר טוב ויותר רצוי לפטר אלף חוטאים, מלהרוג נקי אחד ביום מן הימים"⁴. "ובלשון התורה": ונקי וצדיק אל תהרוג"⁵.

² דברים יז' ו

³ במדבר, לה ל

⁴ רמב"ם, ספר המצוות, מצוות לא תעשה, רצ

⁵ שמות, כג, ז

המשפט העברי מייחס חשיבות רבה לעניין קבילות ראיות.

במקרים מסוימים העונש יהיה מלקות, ובמקרים אחרים, העונש יהיה מוות שהוא עונש בלתי הפיך.

ההלכה מתמודדת עם השלכות הענישה. ההלכה אינה מוכנה לקחת חיי האדם במקרי ספק ועל בסיס

הסקת מסקנות. ולכן כל הרשעה צריכה להיעשות בזהירות ורק לאחר בדיקה מקיפה של הראיות

ובמידה והאדם נמצא אשם - זאת אומרת, רק כאשר לא קיים חשש, ולו קל, שאותו האדם זכאי, ניתן

להרשיעו.

החשש הרב הוא שבאחד מהמקרים, יתגלה לאחר זמן כי העדות שניתנה לא הייתה מהימנה, או

שהייתה חלקית, או שהסקת המסקנות (אומדנא) הייתה שגויה, ובית הדין הסתמך עליה, למרות שאין

היא מוכיחה לגמרי את אשמת הנאשם. ונמצא שטעה לאחר כשכבר קרה נזק בלתי הפיך לנאשם, בין

אם הוכה, הוכפש שמו, נכלא או הומת.

חשוב להדגיש כי המשפט העברי לא הוטרד מהפרקטיות של מערכת המשפט שלו משום שהעיקרון

המנחה של המשפט העברי הוא "כי המשפט לאלוקים הוא"⁶, זאת אומרת שמטרת המשפט היא למלא

---

⁶ דברים א, יז

את רצון האל, ולכן אין חשש שהדרך משפט הינה פרקטית במידה רבה.

חשוב להדגיש כי במהלך השנים חל שינוי בנוגע לראיות נסיבתיות במשפט העברי, והראיות הפכו

קבילות.

2.1 מקורות בתנ"ך:

ההלכה היהודית שבבסיסה עומד התנ"ך, מביאה ביסוס לקביעה שלה בנוגע לאי קבלת ראיות נסיבתיות

מהכתוב. הבסיס הרעיוני לקביעה כזו, מובא מהפסוק: "על פי שנים עדים או שלושה עדים יומת המת"⁷.

הפסוק מבסס למעשה את הטענה ההלכתית על ידי הגדרה בבירור של הדרכים בהן ניתן להרשיע

אדם, ובמקרה זה מדובר על שני אנשים או שלושה מינימום שראו את הסיטואציה במו עיניהם, והזהירו

את הנאשם לפני ביצוע העבירה שהמעשה שהולך הוא לבצע אינו מוסרי ואסור על פי החוק.

מלבד הפסוק הבסיסי בדברים, התורה מדברת גם על מקרים יותר ספציפיים, כמו לדוגמא גזר דין מוות

לפי הכתוב בספר במדבר: "כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח, ועד אחד לא יענה בנפש למות"⁸, או

לפי הכתוב בספר דברים: "על פי שניים עדים יומת המת, לא יומת על פי עד אחד"⁹, "לא יקום עד אחד

באיש לכל עון ולכל חטאת על חטא אשר יחטא, על פי שני עדים או על פי שלושה עדים יקום דבר"¹⁰

---

⁷ דברים יט, טו

⁸ במדבר לה, ל

⁹ דברים יז, ו

¹⁰ דברים, יט, טו

התורה מדגישה כי משקל העדות והאובייקטיביות שלה אינם רלוונטיים ונוגעים רק במקרים של ענישה שעולה בחיי אדם, אלא גם במקרים שהם תחת הכותרת "עוון" או "פשע", זאת אומרת שכל דיון בבית הדין חייב להיות מלווה בשני עדים שהיו נוכחים בזירת האירוע, ויעידו על מהלך האירוע מתחילתו ועד תומו.

2.2 מקורות במשנה:

המשנה היא הקובץ הראשון בתורה שבעל פה, ומכילה הלכות שנאמרו בידי התנאים. ישנן דעות שונות מתי הוחל בניסוח המשנה, אך מוסכם כי עריכתה וניסוחה הסופיים נעשו בסוף תקופת התנאים, בתחילת המאה השלישית, על ידי רבי יהודה הנשיא וחכמי דורו. במשנה מתוארים לנו מקרים רבים של התנהלות מול דרך המשפט היהודי, דיונים על הסיטואציות, סיפורים על איך התנהלו דרכי המשפט, מול העדים, ומול הנאשמים.

לפי הכתוב במשנה סנהדרין: "כיצד מאיימין על העדים? על עדי נפשות היו מכניסין אותם ומאיימין עליהן שמא תאמרו מאומד, ומשמועה, עד מפי עד ומפי אדם נאמן..."¹¹ זאת אומרת, מתוארת לנו סיטואציה שבה אנו רואים את היחס לעדים לפני מתן העדות. על העדים להתחייב שהם מדברים מתוך ראיית

---

¹¹ משנה, סנהדרין ד,ה

המקרה, מתוך התמצאות בסיטואציה שהם הולכים להעיד עליה, ואי מתן אפשרות לעלות להעיד מתוך שמועה, ששמע העד מאדם אחר. אופציות כאלה אינן קיימות ועל האדם להתחייב שהעדויות שלו אמת היא.

המשפטן פרופ' אמנון רובינשטיין טוען אחרת, טענתו היא שהמשפט העברי, עבר משלילתן של ראיות נסיבתיות, לקבילותן, כדי שהעולם לא יהפוך הפקר, שיהיה פה צדק ואנשים ייענשו גם אם לא ראו אותם שני עדים וכו', רובינשטיין מבסס את אמירתו על המשנה אבות שטוענת: "איש את רעהו חיים בלעו"¹², זאת אומרת שלפעמים עלינו להתפשר על חזקה או אומדנה שאכן האירוע התרחש והנאשם אכן אשם על מנת ליצור מצב של סדר ויציבות בעולם, אחרת כל אדם שיחטא ולא יהיו מספיק עדים שיעידו על כך ייחשב כאדם חופשי שלא עשה דבר, דבר זה יכול לא רק לפגוע בסדר הציבורי, אלא גם בביטחון התושבים, או בתחושת הזילות שלהם כלפי החוק והמחויבות אליו.

2.3 מקורות בתלמוד:

גם השופט ניל הנדל מתייחס לייחודיות של ראיות נסיבתיות, ומבסס את האמירה שלו על הכתוב בתלמוד הבבלי: "כיצד מאומד אומר להן שמא כך ראיתם שרץ אחר חברו לחורבה ורצתם אחריו ומצאתם סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר אם כך ראיתם לא ראיתם כלום",

---

¹² משנה, אבות ג, ד

עוד מסופר לנו בתלמוד: "תניא א"ר שמעון בן שטח: 'אראה בנחמה אם לא ראיתי אחד שרץ אחר חבירו

לחורבה ורצתי אחריו וראיתי סייף בידו ודמו מטפטף והרוג מפרפר, ואמרת לי: רשע מי הרגו לזה, או

אני או אתה, אבל מה אעשה שאין דמך מסור בידי, שהרי אמרה תורה 'על פי שניים עדים יומת המת'

היודע מחשבות יפרע מאתו האיש שהרג את חבירו' אמרו, לא זזו משם עד שבא נחש והכישו ומת¹³,

זאת אומרת, שהחשיבות של עדות ישירה היא גבוהה מאוד, וכי אפילו אם אדם ראה מקרה, אך לא

בשלמותו, הנאשם אינו יכול לעמוד לדין כאשם, והעד אינו יכול להעיד במשפט, משום שאין אנו בטוחים

שאכן הוא עשה את המעשה.

את הבעייתיות במקרה מוכיח לנו סיפורו של רבי שמעון בן שטח, שבו רבי שמעון מדבר בלשון שבועה,

שראה את אותו האדם שרץ אחרי חבירו לחורבה מחזיק סכין מגואלת בדם, וההרוג מפרפר! כמובן

שהיינו יכולים להסיק כי אותו אדם רצח את הנאשם, כי זה המתבקש מהנראה, אך רבי שמעון בן שטח

אינו יכול להעיד, משום שהוא עד יחיד, וגם משום שהעד לא ראה את החשוד מבצע את המעשה הפלילי

האסור. מדובר בדיני נפשות שבהן עדות מסוג זה אינה קבילה, כי קבלת אותה העדות מבלי לראות את

המקרה בשלמותו, עלולה לפגוע בחיי אדם, שאין אנו בטוחים שאכן הוא אשם.

כמו כן, מסופר לנו גם על ר' אליעזר בן יעקב שאמר: "שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא

---

¹³ בבלי, סנהדרין לז, ע"ב

לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה¹⁴. למעשה, האמירה של ר' אליעזר היא חדשנית

ומהפכנית, בעצם הוא מספר לנו על כך שבית הדין נוהגים שלא כמו שכתוב בתורה, לא כמו שהתורה

ציוותה בבירור, אלא אחרת. אבל מדגיש ואומר כי זה לא שבית הדין עוברים על דין תורה, אלא כי הם

עושים סייג לתורה, זאת אומרת שבית הדין היו נוהגים אחרת, אבל לא עברו על כללי התורה.

מפה אנו למדים כי בית הדין התחיל לקבל ככשרות גם ראיות נסיבתיות שלא ניתנו על ידי 2 עדים שנכחו

לאורך כל האירוע הפלילי.

2.4 מקורות בפסיקה ההלכתית של הרמב"ם:

אנו רואים שאף על פי שהראיות הנסיבתיות שהובאו לפני ר' שמעון בן שטח בסיפורו היו מוכחות וחד

משמעיות, אך עדיין לפי דין תורה לא ניתן היה להכשירן כראיות קבילות וודאיות כפי הנדרש לצורך

הרשעה. זאת משום שייטכן ואדם שלישי שהעד לא ראה היה בתוך החורבה והוא זה שרצח או שייטכן

שהרודף נכנס לחורבה והותקף על ידי הנרדף. במקרה זה, ייתכן והתוקף פעל מתוך הגנה עצמית והרג

את הנרדף ויעמוד לו הסייג לאחריות בפלילים. ניתן להעלות על הדעת אפשרויות שונות להתרחשות

שיש בהן כדי לזכות את הרודף. דברים אלו נפסקו להלכה על ידי הרמב"ם שטוען: "אין בית דין עונשין

---

¹⁴ בבלי יבמות צ,ב: סנהדרין מו, ב

באומד הדעת, אלא על פי עדים בראייה ברורה. אפילו ראוהו העדים...ועל זה וכיוצא בו נאמר: "ונקי וצדיק

אל תהרג"¹⁵.¹⁶

הרמב"ם מתייחס באופן יותר מפורש לקושי שבהסקת מסקנה מרשיעה בהתבסס אך ורק על ראיות

נסיבתיות אשר נתלות באומד דעתו של הדיין, ואומר שקיימת חובה של הימצאות עדים באזור המקרה

על מנת להרשיע את הנאשם.

הרמב"ם מדגיש שקביעה זו לא באה לגרום עוול, משום שכמו שהדברים נראים לנו ברורים מאליהם,

שכמובן שהסקת המסקנה שלנו נכונה, וזה מה שהתרחש בזירת האירוע, כפי שאנו חושבים זאת, כך גם

הגיוני שמה שנראה לעין כהגיוני לא התרחש, והסיטואציה היתה שונה לגמרי.

הרמב"ם מדגיש את ההכרח בקביעה זו וטוען כי אם היתה התורה מתירה לדיינים לפעול בגזר הדין לפי

הסקת מסקנות מהמתרחש, גם כאשר אנו בטוחים באמיתות הדבר, היה מתרחש עוול, והענישה היתה

נלקחת רחוק יותר ממה שחשבנו, עולה רמה, משום שהסקת המסקנות היתה הופכת דרך קבע, ומדובר

על הסקת מסקנות מהמתרחש, לא על פי עדות ישירה לאורך כל ביצוע העבירה, עד שהעונשים היו

מגיעים להמתת בני אדם, מבלי היותנו בטוחים כי הם אשמים, הפחד נובע מבסיס רעיוני שכך ייגרם

---

¹⁵ שמות כג, ז

¹⁶ רמב"ם, משנה תורה, הלכות סנהדרין כ, א

עוול.

כדי למנוע מקרים כאלו, שאין בהם דרך חזרה, שהשלכותיהם בלתי ניתנות לכפרה, צוינו שלא לקיים

שום עונש, אלא אם כן היו שם עדים שמעידים כי המקרה אכן קרה, וכי לא ניתן להסבירו בשום דרך

אחרת, בסיטואציה כזו, בה העדים מעידים על אמיתות הדבר, העונש הכי חמור יהיה עונש מוות לאדם

שאכן חטא, אבל אם נקיים את העונשים לפי הסתכלות של השופט או של העדים על המקרה, ייתכן

שיום אחד נהרוג אדם שהוא נקי, ואינו חטא. דבר זה אינו מתקבל על הדעת, שכן "יותר טוב ויותר רצוי

לפטר אלף חוטאים, מלהרוג נקי אחד ביום מן הימים"¹⁷.

החשש של הרמב"ם הינו "מדרון חלקלק" שיאפשר הקלה בתחום, דבר שיגרום להרשעת שווא של חפים

מפשע.

חשוב להדגיש כי לדעת הרמב"ם, ראייה נסיבתית נפסלת רק בדיני נפשות אך מלקות ניתן לחייב על פי

ראייה נסיבתית. זאת אומרת שקיימת אבחנה בדיני ראיות בין דיני נפשות לדיני מלקות, מכאן ניתן ללמוד

שהלקח שלמד הרמב"ם מהפסוק "נקי וצדיק אל תהרוג" הפוסלת ראייה נסיבתית, הינה ייחודית לדיני

נפשות, כלומר, בדיני מלקות, ממונות, עדות נסיבתית, במקרים אלו, ידיעה מבלי ראייה, קבילה.

2.5 מקורות בפסיקה ההלכתית שולחן ערוך

---

¹⁷ רמב"ם, ספר המצוות, מצות לא תעשה, רצ: ספר החינוך, מצוה פב.

בשולחן ערוך נקבע כי "אין דנין דיני נזיקין אלא בעדות ברורה"¹⁸

לקביעה זו שני סעיפים אשר מרחיבים על קביעה זו: סעיף א' קובע כי "אין הנזיקין משתלמים אלא בראיה ברורה ובעדים כשרים" זאת אומרת שהשולחן ערוך שם דגש על מה זה בעצם עדות ברורה, שהכוונה באמירה זו מאוד החלטית ואינה ניתנת לשינוי, וכי הסעיף המרחיב טוען כי עדות ברורה, הכוונה היא לחובה על עדות להינתן רק במצב בו המקרה נראה באופן ברור ובשלמותו, ובהתחשב בכך שהעדים שנתנו את העדות הינם כשרים הלכתית (לא קטן, אישה וכו'). סעיף ב' לאותו הכלל קובע כי "שור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצדו אף ע"פ שזה מנוגח וזה מועד ליגח זה מנושך וזה מועד לנשוך אין אומרים בידוע שזה נגחו או נשכו אפי' גמל האוחר בין הגמלים ונמצא הרוג בצדו אין אומרים בידוע שזה הרגו עד שיראוהו עדים כשרים" הסעיף השני לקביעה של השולחן ערוך מתאר לנו מצב נתון ואת הדרך התנהלות שלנו בו, המצב מתאר סיטואציה שבה יכלנו לחשוב לפי מה שנראה לעינינו (לאחר המתרחש) כי אחת החיות הספציפיות שמחשידה אותנו, פגעה בחיה הפצועה\ההרוגה, אבל למעשה אין לנו דבר לעשות בנידון אם העדים שראו את המתרחש אינם היו כשרים לעמוד ולהעיד.

2.6 ספרות מחקר מודרני במשפט העברי

הלכה בה מסתמכים על ראייה נסיבתית מוחלטת בדיני ממונות הובאה בשו"ע (חו"מ צו; וראה גם ל'ד):

---

¹⁸ שולחן ערוך, חושן משפט, תח

העידו עדים שהיו לבעל הבית זה כך וכך כלים, וראו אחד שנכנס לביתו ויצא, ולא נכנס שם אדם אחר, וקודם שיכנס שם אדם אחר מנו אותם כלים ונמצאו חסרים, ולא היה שם מקום שיפלו בו אותם כלים - יש מי שאומר, שיטול בעל הבית בלא שבועה אותם כלים שחסרו מאותו אדם שהעידו עליו שנכנס שם. יש לציין, שאף, שכפי שנראה להלן, לדעת הרמב"ם, כאשר מדובר בראיות נסיבתיות שאינן מוחלטות, ניתן להסתמך על אומדנא רק כאשר היא נעשית על ידי הדיינים עצמם, הרי כאשר מדובר בראיות נסיבתיות מוחלטות, יכולה האומדנא להעשות גם על ידי העדים, ובית הדין יהיה רשאי להכריע על סמך האומדן שימסר לו מפי העדים (ראה שו"ת אבני-נזר אה"ע ח"א קיט, קח).

בנוגע לאפשרות להכריע דין עפ"י אומדנא בדיני ממונות, במקרה בו קיימת ראייה נסיבתית שאיננה מוחלטת, מביאה הגמרא (ב"ב צג, א) ברייתא ובה מחלוקת תנאים:

שור שהיה רועה ונמצא שור הרוג בצדו, אע"פ שזה מנוגח וזה מועד ליגח, זה מנושך וזה מועד לישוך - אין אומרים בידוע שזה נגחו וזה נשכו; רבי אחא אומר: גמל האוחר (=עסוק ברביעה) בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו - בידוע שזה הרגו.

לדעת רבי אחא ניתן במקרה זה לקבוע, בהסתמך על אומדנא, כי הגמל האוחר הוא הגמל ההורג, משום

ש"סתם בהמות בשעת תשמיש משתגעות ומכין זכרים זה את זה" (לשון הרשב"ם). ואילו חכמים סוברים

שאין הדבר יוצא מידי ספק, ועל כן משאירים את הממון בחזקת בעליו, ופוטרים את בעל השור או הגמל.

להלכה פסקו הרמב"ם (נזקי ממון ח, יד) והשו"ע (תח, ב) כחכמים וזו לשונם:

שור שהיה רועה על גב הנהר ונמצא שור הרוג בצדו, אף על פי שזה מנוגח וזה מועד ליגח זה מנושך וזה

מועד לישך - אין אומרין בידוע שזה נשכו וזה נגחו. אפילו גמל האוחר בין הגמלים ונמצא גמל הרוג בצדו,

אין אומרין בידוע שזה הרגו עד שיראוהו עדים כשרים.

על פסק זה של הרמב"ם, קשה מפסקו במקום אחר (סנהדרין כד, א, ובעקבותיו בשו"ע חו"מ טו, ה) שם

הוא קובע כלל בנוגע לאופן הכרעת הדין בדיני ממונות:

יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן, אע"פ

שאין שם ראייה ברורה; ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא שהוא דן כפי מה שידוע... אם

כן למה הצריכה תורה שני עדים? שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים, ידון על פי עדותן אע"פ שאינו יודע

אם באמת העידו או בשקר.

ניתן אפוא לדון בדיני ממונות עפ"י ראיות נסיבתיות גם כאשר מדובר בראיה שאינה מוחלטת, אם הדיין משוכנע שיש בהן בכדי להוכיח את התרחשותו של המעשה המחייב. דברים אלו סותרים, לכאורה, את פסקו לעיל שלא כרבי אחא.

להסבר הסתירה הובאו באחרונים מספר אפשרויות: יש שחילקו בין סוגים שונים של אומדנא. באופן עקרוני מועילה בדיני ממונות עדות ידיעה בלא ראייה, אף כאשר אין מדובר על וודאות גמורה; אלא, שבמקרה של ר' אחא אין האומדנא חזקה דיה, אף לא לצורך דיני ממונות¹⁹, ולכן אינה התקבלה. אנו רואים כי קיימת מחלוקת בנוגע לקבילות של הראיות במשט העברי וכי כל הנושא מאוד מאוד תלוי בסוג הראיה.

---

¹⁹ הרב שלמה אישון, תחומין, כרך יט'

ראיה נסיבתית היא בדרך כלל חלק מאוסף של ראיות נסיבתיות אחרות, אשר יחדיו חוברות לאוסף

ראיות מאמתות.

ככל שקיימות יותר ראיות נסיבתיות, ככה יש להן משקל רב יותר, והן יכולות להוביל למסקנה מסוימת

ולפסול את המסקנות האחרות שיכלנו להסיק. ככל שהראיות הנסיבתיות מתרבות ומובילות למסקנה

מסוימת, כך שאר המסקנות הופכות לא רלוונטיות.

1.3 פסיקה

אביא להלן שני פסקי דין במשפט הישראלי המוכיחים את הגישה של המשפט הישראלי לקבילות

הראיות הנסיבתיות.

הלכת יששכרוב²⁰ המציגה את החשיבות שההודאה של הנאשם תהיה חופשית ומרצון:

טור' רפאל יששכרוב, נקלט בבס"כ 396, שם התבקש להתפשט, בעת ההתפשטות נפל מתחתונו דבר

---

²⁰ ע"פ 5121/91 טור' (מיל') יששכרוב נ' התובע הצבאי הראשי.

שנחשד כסם, בתחילה, ניסה יששכרוב להסתיר את החפץ מתחת לרגלו, אך לאחר מכן אמר: "זה גראס,

אני יכול להסביר..." יום לאחר מכן הגיע רב"ט אופיר לחקור את הנאשם, החקירה החלה, ולאחר

כעשרים דקות הודה הנאשם בשימוש בגראס בעשר הזדמנויות שונות, כמיוחס לו בפרטי האישום

הראשונים בכתב האישום. טרם סיים רב"ט אופיר את השלמת גביית הראיה יצא לשוחח טלפונית עם

מפקד בסיס מצ"ח חיפה, שהורה לו לעצור את הנאשם. רב"ט אופיר חזר אל הנאשם והמשיך לגבות את

אמרתו, מבלי להודיע לו שהוא עצור, ומבלי להודיע בפניו את זכותו להיועץ בעורך דין. רק לאחר רבע

שעה שרב"ט אופיר כבר סיים לגבות את העדות של הנאשם, הודיע לו על כך שהוא עצור ועל זכותו

להיועץ בעורך דין.

פסק הדין של יששכרוב נחשב לאחד מפסקי הדין פורצי הדרך במשפט הפלילי. פסק הדין דן בזכות

החוקתית של חשוד להיועץ בעורך דין טרם ימסור את גרסתו הראשונה לחשדות המועלות נגדו. עקב

עקרוניות הסוגייה, ניתן פסק הדין בהרכב של תשעה שופטים. הדיון בסוגיה נמשך מעל לעשור, בסופו

נקבע "כלל פסילה חוקתי" קרי פסילת ראיה שהושגה אגב פגיעה בזכות חוקתית של חשוד.

הלכת יששכרוב נתונה במחלוקת כה גדולה משום שתי סיבות עיקריות: האחת היא שההודאה של

שהנאשם תהיה חופשית ומרצון- דבר שלא קרה במשפטו של יששכרוב, משום שהתביעה הסכימה

להתבסס על ההודאה הראשונה של הנאשם בנוגע לשימוש בסמים- שאת זה הכחיש, למרות

שהתביעה ידעה כי החוקר הצבאי פעל שלא כדין.

והסיבה השניה נוגעת בכלל הפסילה של ראיות שהושגו באמצעים פסולים, זאת אומרת שההודאה של

הנאשם היתה מבלי שהועמד על זכותו להיעזר בעורך דין.

הטענה העומדת בבסיס הביקורת על התנהלותו של המשפט של יששכרוב היא הצדק והיושר. אין עוול

גדול יותר שגורמת המדינה לפרט, מהרשעתו של חף מפשע.

לבסוף, קיבל בית המשפט העליון את ערעורו של יששכרוב ופסל את ההודאה בהתבסס על כלל של

פסילת ראיות שהושגו שלא כדין.

פסק הדין השני המתייחס לקבילות ראיות נסיבתיות במשפט העברי:

נגר ואלחרר נ' מדינת ישראל²¹: בית המשפט המחוזי הרשיע את הנאשמים ברצח.

הנאשמים הואשמו ברצח יוסף ארביב, למרות שגופתו לא נמצאה, כלומר לא הייתה ראיה ישירה לכך

שאדם נרצח. ההרשעה היתה על סמך ראיות נסיבתיות, והודאת הנאשמים בפני עד, מחוץ לכותלי בית

המשפט.

---

²¹ ע"פ 641,622,543/79

כל אחד מן הנאשמים סיפר לאותו עד בנפרד על המאורע והודו בפניו על הריגת ארביב ביריות.

נאשם אחד טען כי נאשם שתיים ירה בארביב, ונאשם שתיים טען כי נאשם אחד ירה בארביב. שני

הנאשמים הורשעו בין השאר על סמך עדות העד, ששני הנאשמים קשרו עצמם לאירוע, בפניו, בסמוך

למועד האירוע. כמו כן, גם אחד מן הנאשמים אמר לעדה אחרת אמירה אשר אשר ממנה השתמע

שארביב נרצח.

השופטים קבעו כי היו מרשיעים את המערערים גם ללא ההודאה האמורה, בהסתמך על ראיות

נסיבתיות.

בית המשפט קבע את פסק הדין בהסתמך על אמירות רבות בתוכן: "כאשר יוצאים שלושה לדרך, אך

כעבור מספר שעות חוזרים שניים בלבד, והשלישי נעלם ואיננו, ואין הסבר סביר להיעלמו, יש בכך כדי

להצביע בבירור על קיומה של הזדמנות לבצע את העבירה, אם לא למעלה מזה, בידי השניים שחזרו".

בית המשפט בקביעת גזר הדין השתמש בראיות נסיבתיות, הנאשמים ערערו לבית המשפט העליון

בטענה שלא רצחו את ארביב.

שלושת השופטים אשר דנו בערעורם של המורשעים, קבעו כי הם דוחים את הערעור. השופט מ' שמגר

טען כי כל הראיות, במשקלן המצטבר, אינם מותירים ספק סביר בדבר אשמתם של שני המערערים

בעבירה שיוחסה להם ואשר בה הורשעו בבית משפט, ברוב דעות, איתו הסכים השופט מ' בייסקי,

והשופט מ' אלון קבע כי צריך היה, משום צרכי השעה, להרשיע גם על פי ראיות נסיבתיות.

2.3 ספרות משפטית

הדיון הנתון הוא על שני נאשמים שערערו על גזר דינם, בעודם אנשי ציבור שלקחו שוחד בעד פעולה הקשורה בתפקידם, בעת מילוי תפקידם ביצעו מעשה מרמה וגרמו להפרת אמונים הפגעים בציבור²².

הנאשמים, בהיותם מוסמכים על פי דין ליתן תעודה העשויה להשפיע על זכויותיו של אדם, נתנו אותה

ביודעם שהיא כוזבת בפרט מהותי - וביודעין גרמו להסעת אדם בכלי תחבורה כשיש חשש לבטיחותו

של הנוסע מחמת מצבו - אשמה המיוחסת לנאשם 1 בלבד הנה, כי שידל אדם אחר לזייף מסמך בכוונה

לקבל באמצעותו דבר בנסיבות מחמירות.

למקרה זה מתייחס השופט המלומד יעקב קדמי:

איני סובר שבנסיבות העניין, יש כאן פגיעה בתחושת הצדק וההגינות. מכל מקום, גם לו היתה פגיעה

כאמור, הרי לאור חומרת העבירות, הפגיעה בבטיחות המשתמשים בכלי הרכב ובדרך וסיכון חייהם,

הנובעים מההתנהלות העבריינית של הנאשמים, בצירוף הצורך במלחמה בהשחתת המידות, כאשר

בשוחד עסקין - גובר אינטרס הציבור בהעמדתם של העבריינים לדין והענשתם לאחר שהם מורשעים.

---

²² ע.פ. 236/07 דוד פינס ואמיל סרור נ' מדינת ישראל

לאור האמור, נראה שגם בשאלת הענישה, בנסיבות העניין, אין לטענה משקל.

המערער 2, טען כאמור, כי ההרשעה מושתת על ראיות נסיבתיות בלבד.

הדין, מכיר באפשרות להרשיע על פי ראיות נסיבתיות כאשר המסקנה וההיגיון על פי השכל הישר

וניסיון החיים, מחייבים את המסקנה המרשיעה כמסקנה אחת ויחידה.

הכלל הוא, כי כוחה של ראייה נסיבתית אינו נבחן אגב בידודה מיתר הראיות שבאו בפני בית המשפט,

אלא-נהפוך הוא: "כאשר מדובר במקבץ של ראיות נסיבתיות עם ראיות רגילות, אין לבדוק את כוחה

הראייתי של כל ראייה נסיבתית בנפרד ובאורך עצמאי, אלא לאור הראיות האחרות"; ו-"במקום שבו

מבקשים ליישם הרשעתו של נאשם על מקבץ של ראיות נסיבתיות אין זאת אומרת שכל ראייה נסיבתית

בפני עצמה חייבת להספיק, המסקנה הסופית יכולה להתקבל מתוך צירופן של כמה ראיות נסיבתיות

שכל אחת מהן אינה מספקת כשלעצמה...".

הדין, מכיר באפשרות להרשיע על בסיס ראיות נסיבתיות כאשר המסקנה וההיגיון על פי השכל הישר

וניסיון החיים, מחייבים את המסקנה המרשיעה כמסקנה אחת ויחידה²³.

קדמי טוען כי במקרים מסויימים ניתן ואף צריך להשתמש בראיות נסיבתיות, מה גם שאין הכרח שראיה

נסיבתית תעמוד בפני עצמה, אפשר להחליט את ההחלטה הסופית על ידי צירוף של כל הראיות

---

²³ יעקב קדמי, על הראיות הדין בראי הפסיקה, חלק שני 688-698

העבודה שלי דנה בכשרות ראיות וקבילותן במשפט העברי, בהשוואה למשפט הישראלי, ובאה לבחון

את התמורות שהתרחשו בנושא קבילות ראיות נסיבתיות במרוצת השנים.

ראינו כי היחס של המשפט העברי אל קבילות הראיות הנסיבתיות בדין הפלילי שונה מהיחס של

המשפט הישראלי אל קבילותן, למרות שעם השנים השתנתה הדרך בה נהגו במשפט העברי. מסופר

לנו על כך בגמרא: "תניא, ר' אליעזר בן יעקב אומר: שמעתי שבית דין מכין ועונשים שלא מן התורה, ולא

לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה"²⁴. סיפור זה מוכיח לנו כי עם הזמן התרחשו שינויים

במשפט העברי והוחלט כי לא ינהגו יותר לפי הקביעה הראשונית אשר קובעת כי צריך שני עדים

והתראה, והרשעה על סמך ראיות ישירות בלבד.

במשפט הישראלי ראיות נסיבתיות קבילות, אך כמובן שלא די בראיה נסיבתית אחת על מנת להרשיע

אדם, אלא קיים צורך בכמה ראיות נסיבתיות אשר יחד מוכיחות לנו את הסיבה להרשעה, ועל ראיות אלו

---

²⁴ בבלי יבמות צ,ב

לסתור כל אופציה אחרת של הסקת מסקנות למתרחש באותו האירוע. ראיות נסיבתיות מצריכות

הפעלת שיקולים לוגיים והגיוניים על מנת לקשור את החשוד למעשה הפלילי ולהוכיח את אשמו.

השוני המהותי בין מערכות המשפט השונות הוא שבמשפט העברי ניתן להרשיע על סמך ראיות נסיבתיות רק במידה ולא מדובר על עבירות שעונש מוות, או מלקות, לעומת המשפט הישראלי שנמצא כיותר גמיש, משום שלא קיים בו עונש מוות או מלקות, אלא מאסר וקנס.

מטרתם העיקרית של דיני הראיות להסדיר את הדרכים הראויות לקביעת האמת העובדתית. ניתן לומר

שבדרך כלל, הן המשפט העברי והן המשפט הישראלי מסתמכים גם על ראיות נסיבתיות כדי לבסס

הרשעה. בוודאי כאשר מדובר בעבירות קלות שהענישה עליהן מופחתת, ואלו למעשה רוב העבירות

הנידונות במסגרת המשפט הפלילי.

רשימה ביבליוגרפית

פסיקה:

ע"פ 641,622,543\79 נגר נ' מדינת ישראל

ע"פ 5121\91 יששכרוב נ' התובע הצבאי

ע.פ. 236/07 דוד פינס ואמיל סרור נ' מדינת ישראל

ספרות:

קדמי יעקב, על הראיות הדין בראי הפסיקה חלק שני_688-698

מאמרים

משפט עברי:

בבלי מכות, ט'ע"ב

בבלי סנהדרין, לז'ע"ב

בבלי יבמות צ'ב

במדבר לה,ל

דברים א,יז

דברים יז,ו

דברים יט,טו

משנה, אבות ג,ד

משנה, סנהדרין ד,ה

שמות כג,ז

ספרות הפסיקה:

ספר החינוך, מצווה פב

רמב"ם, משנה תורה, הלכות סנהדרין כ,א

רמב"ם, ספר המצוות, מצוות לא תעשה, רצ

שולחן ערוך, חושן משפט, תח'

ספרות השו"ת:

שו"ת אבני-נזר אה"ע ח"א קיט, קח

מחקרים:

הרב שלמה אישון, תחומין, כרך יט'